

Kolb A., Kolb I. Peculiarities of Security Measures Applied to the Persons Sentenced to Life Imprisonment in Ukraine. On the basis of the study of the legal status of persons sentenced to life imprisonment the authors place importance on the necessity of strengthening security measures applicable to these categories of prisoners during the execution of criminal penalties. The analysis of scientific literature makes it possible to conclude that as long as the need to preserve life imprisonment and until the complete abolition of the death penalty has not been approved at the doctrinal and practical levels, until then it will remain the crucial factor that determines the intensified character of the content of management features, aimed at protecting the personal safety of all participants of criminal-executive relationships. This provision also includes the security measures applied to the convicted to life imprisonment persons which are specified in Art. 106 of the CEC cases. Moreover, the current legal realities of normative legal nature, aimed at modification of the content of life imprisonment, not only complicate the solution of security problems of the colonies personnel and other persons involved in the process of the sentence execution, but in general, the security of the state and the whole society.

Key words: convict, colonies staff; safety measures; life imprisonment; execution of the sentence; punishment

УДК 343.225(477)

Г. Андрусяк

Визначення поняття обставин, що виключають злочинність діяння, у кримінальному праві України

У статті на основі узагальнення конститутивних ознак обставин, що виключають злочинність діяння, це поняття визначено як сукупність умов, за наявності яких усвідомлені вольові діяння, подібні до злочину за об'єктивними ознаками, обумовлені суспільно-позитивними (нейтральними) мотивами і цілями та не заборонені законодавством України, що виключає кримінальну відповідальність. Запропоновано відповідну норму закріпити у статті 36 КК України. Виокремлення спільних ознак та загального поняття обставин, що виключають злочинність діяння, дозволить у кожному конкретному випадку визначати належність тієї чи іншої обставини до цього інституту. За наявності об'єктивних передумов, достатніх правових основ, значної поширеності певних діянь, і відповідності їх ознак тим конститутивним ознакам, які включені у загальне поняття, цей інститут може бути розширений.

Ключові слова: суспільна небезпечність, протиправність, умова, ознака, обставина, що виключає злочинність діяння.

Постановка наукової проблеми та її значення. Обставини, що виключають злочинність діяння, утворюють один із найбільш складних інститутів Загальної частини кримінального права України. У юридичній науці не існує уніфікованого вирішення багатьох дискусійних питань, що становлять значний науковий інтерес та мають важливе значення для відправлення правосуддя. За відсутності легальної дефініції поняття кримінальної відповідальності, закономірно не визначено і поняття виключення кримінальної відповідальності, що призводить до наявності діаметрально протилежних позицій у доктрині та зумовлює складнощі в практичній діяльності. Відсутність нормативного закріплення того чи іншого поняття завжди створює підґрунтя для наукової дискусії, зумовлює появу різних наукових позицій.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Значний внесок у дослідження обставин, що виключають злочинність діяння, зробили вчені О. В. Авраменко, Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, В. В. Аніщук, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Н. П. Берестовий, О. М. Боднарук, С. В. Бородін, Я. М. Брайнін, В. М. Бурдін, В. О. Глушков, Л. В. Гусар, В. П. Діденко, М. Д. Дурманов, М. Й. Коржанський, О. О. Кваша, С. Г. Келіна, В. М. Козак, А. Ф. Коні, М. І. Мельник, А. А. Музика, М. М. Паше-Озерський, А. А. Піонтковський, Н. М. Плисюк, Е. Ф. Побігайло, Л. М. Підкоритова, О. Б. Сибаль, І. С. Тишкевич, В. І. Ткаченко, Н. Б. Хлистова та інші. Найбільш фундаментальне дослідження таких обставин здійснено у працях українського вченого Ю. В. Бауліна [3, с. 360; 4,

с. 48]. Не зважаючи на значний внесок цих вчених у розробку інституту обставин, що виключають злочинність діяння, досі не втратило актуальності визначення універсального поняття.

Мета і завдання статті. Відповідно метою статті є визначення ознак, за яким різні за своєю соціально-правовою природою діяння, об'єднуються в межах одного інституту та охоплюються загальним поняттям «обставини, що виключають злочинність діяння».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Визначення поняття «обставини, що виключають злочинність діяння» надзвичайно важливе, оскільки дає змогу узагальнити родові ознаки таких обставин, визначити спільні риси, водночас залишає можливість подальшої диференціації їх видів та забезпечує перспективи розширення кола таких обставин відповідно до суспільних потреб. І, як слушно зазначав І. І. Слущкий, незважаючи на те, у яких нових сферах суспільного життя з'являються відповідні види обставин, що виключають злочинність діяння, вони мають вписуватися у загальне поняття [23, с. 19].

У сучасній вітчизняній науці існують різноманітні визначення поняття «обставини, що виключають злочинність діяння», а саме:

– система зовнішньо схожих з визначеним колом злочинів свідомих, вольових вчинків, які виключають суспільну небезпечність та (або) протиправність діяння і вимагають від уповноважених на те органів держави обов'язкового й безумовного усунення кримінальної відповідальності за такі вчинки (Ю. В. Баулін) [4, с. 15];

– діяння, які за своїми зовнішніми ознаками мають схожість з діяннями, передбаченими кримінальним законом як злочин, і які за певних умов вважаються правомірними (П. С. Матишевський) [17, с. 195];

– діяння, що заподіюють шкоду охоронюваним законом правам й інтересам особи, суспільства, держави, однак не є злочинними у зв'язку із суспільною корисністю (прийнятністю) та дозволеністю законодавством України, тому й виключають кримінальну відповідальність (Н. В. Лісова) [15, с. 8];

– визначені кримінальним законом правомірні та соціально корисні (або принаймні прийнятні соціально) діяння особи за відповідних умов, які спричинюють суттєву шкоду фізичній або юридичній особі, суспільству або державі, але не є злочином в силу відсутності протиправності, а в деяких випадках і вини (В. А. Звіряка) [13, с. 634];

– усвідомлене, вольове діяння людини, ззовні схоже з ознаками злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України, яке є суспільно корисною чи соціально допустимою правомірною дією, що дозволена законодавством України, у зв'язку з чим кримінальна відповідальність особи виключається (О. О. Кваша, В. В. Аніщук) [16, с. 146];

– система ознак, яка органічно поєднує усвідомлені і вольові діяння особи, подібні за своїми зовнішніми ознаками до злочину, передбаченого КК України, які є суспільно корисними чи соціально доцільними правомірними діями чи бездіяльністю, що дозволені законодавством України і виключають кримінальну відповідальність (В. В. Бондарчук) [7, с. 159].

– сукупність передбачених КК України чи іншими нормативно-правовими актами умов (чинників реальної дійсності), що позбавляють суспільно небезпечне, формально (зовні) схоже зі злочином діяння ознаки кримінальної протиправності, надаючи йому правомірного характеру (В. М. Бурдін, О. Б. Сибаль) [9, с. 61-62].

І цей перелік можна продовжувати, однак, очевидно, що спільні сутнісні ознаки у цих визначеннях збігаються. Термін, через який визначається дане поняття, переважно – діяння, вчинок (система вчинків), іноді – система ознак. Вчені, які застосовують термін «вчинок», аргументують свою позицію тим, що цей термін визначає такі акти поведінки, що набувають позитивної чи негативної соціальної (у тому числі правової) оцінки. Натомість ми вважаємо, що доцільно такі обставини визначати через термін «діяння». Саме він є ключовим при визначенні антиподу аналізованої обставини – злочину, і має формальне закріплення у кримінальному законі: діяння як головна ознака об'єктивної сторони складу злочину є суспільно небезпечним і протиправним, конкретним, свідомим і вольовим актом поведінки людини. Крім того, формами вираження діяння згідно статтею 11 КК України є дія або бездіяльність. Як відомо, і окремі з аналізованих обставин можуть вчинятися у спосіб бездіяльності (крайня необхідність, виконання наказу тощо). Тоді як вчинок тлумачиться як «окрема дія (курсів наш. – Г. А) кого-небудь» [20, с. 636]. Отже, поняття вчинку не може охопити всі види обставин, що виключають злочинність діяння.

О.Ф. Істомін визначає обставини, що виключають злочинність діяння, як реальні, взаємопов'язані факти, елементи ситуації, діяльності [11, с. 356]. Справді, постає запитання: що саме виключає злочинність діяння? Вчені ставлять це питання інакше: «Йдеться про обставини, що

виключають злочинність діяння, чи про діяння, злочинність яких виключається в силу відсутності (курсив наш. – Г. А.) якихось обставин» [21, с. 53]. На наш погляд, питання треба сформулювати таким чином: ідеться про обставини, що виключають злочинність діяння, чи про діяння, злочинність яких виключається в силу наявності певних обставин?

Інші вчені пропонують бачення загального поняття на основі аналізу окремих таких обставин, наприклад, крайньої необхідності чи виправданого ризику, вчені пропонують своє. Водночас такі визначення є певною мірою однобічними, адже не охоплюють всіх обставин, не відображають їх співвідношення, критерії об'єднання.

Перш, ніж запропонувати власне визначення, розглянемо ознаки, які є ключовими і мають становити основу такої дефініції. У сучасному тлумачному словнику української мови поняття «обставина» визначається як 1) явище, подія, факт і т. ін., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось; 2) сукупність умов, у яких що-небудь відбувається; подія, випадок, okazія, пригода, інцидент [19, с. 422].

Звернемо увагу на словосполучення «сукупність умов» і спробуємо відповісти на запитання: чи справді в українській мові серед кількох значень терміна «умова», адекватно відображається сутність поняття «обставина»: необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, які існують, або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь // правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [20, с. 617].

Наведене свідчить про доцільність роз'яснення поняття «обставина» через термін «умова», адже лише за дотримання певних умов можна констатувати наявність тієї чи іншої обставини, що виключає злочинність діяння. Дія чи бездіяльність особи здійснюється за аналізованих обставин вимушено, у зв'язку із виникненням зовнішнього фактора, події. На користь визначення поняття аналізованих обставин через термін «умови» свідчить і той факт, що у переважній більшості наукових досліджень аналізуються саме «умови правомірності» кожної з цих обставин.

Діяння, вчинене за умов, які виключають його злочинність, є вольовим і свідомим актом поведінки людини. Між усвідомленістю і волею існує певний взаємозв'язок, однак вони не взаємообумовлені [12, с. 40]. Як відомо, конкретна дія або бездіяльність, позбавлена психологічної основи діяння – свідомого і вольового елементів (рефлекторні вчинки) не є злочином. Більшість правомірних і протиправних вчинків є реалізацією усвідомлених рішень і здійснюється під контролем свідомості і волі суб'єкта. У зв'язку з цим слушним видається запитання, поставлене В.М. Кудрявцевим: чи означає зазначене, що правове значення має лише поведінка, що перебуває під контролем свідомості і волі, і що для права абсолютно байдужі або навіть протипоказані акти поведінки, породжені автоматизмом, інстинктом та іншими несвідомими проявами людської психіки?» Вчений дає відповідь на своє запитання – навіть у свідомій вольовій поведінці є елементи несвідомого [14, с. 69-71]. Р.К. Русинов також вважає, що не можна протиставляти свідоме і несвідоме у психіці людини [22, с. 9].

Поведінка людини зумовлюється цілою низкою факторів. Для того щоб зовнішні фактори набули характеру мотиву, вони мають пройти через свідомість і волю особи. Разом з тим, у сфері практичної поведінки людини діють правила, які природно визначають порядок людських взаємовідносин в силу природжених людських нахилів, інстинктів, серед яких і інстинкт самозбереження [10, с. 15]. Таким чином, аналізовані обставини, насамперед є вольовими і свідомими діяннями людини, що детерміновані суспільно-позитивними або суспільно-нейтральними мотивами і цілями.

Наразі маємо розглянути ще одну важливу ознаку, що міститься в усіх визначеннях – зовнішня подібність аналізованих обставин певному злочину. Слід визнати, що збіг обставин, що виключають злочинність діяння, із зовнішніми ознаками діяння, передбаченого кримінальним законом, полягає, головним чином, у повному або частковому збігові об'єктивних ознак [18, с. 269; 28, с. 9]. Розвиваючи цю думку з урахуванням того, що склад злочину – це система зазначених в кримінальному законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують певне суспільно небезпечне діяння як злочин (саме об'єктивних і суб'єктивних ознак, а не зовнішніх і внутрішніх). Тому пропонуємо конститутивною ознакою аналізованого поняття вважати подібність за своїми об'єктивними ознаками до злочину. У наведених попередньо визначеннях вчених ця ознака переважно формулюється як «подібність за своїми об'єктивними ознаками до злочину, передбаченого КК України». Вважаємо таке уточнення зайвим, адже лише у кримінальному законі

міститься вичерпний перелік злочинів. У теорії кримінального права відомою є формула: немає злочину — немає покарання без вказівки на те у законі. У Конституції України міститься положення «ніхто не може відповідати за діяння, які на час вчинення не визнавалися законом як правопорушення» (ч. 2 ст. 58).

Ще одна ознака – суспільна корисність чи допустимість. Окремі вчені, на відміну від переважної більшості науковців, що надають перевагу ознаці правомірності (відсутності протиправності), наголошують на обов'язковій відсутності лише однієї ознаки – суспільної небезпечності [5, с. 79]. Адаже на думку багатьох науковців, суспільно небезпечна дія не може не бути одночасно і протиправною [27, с. 53]. Категорично не можемо погодитись із позицією М. М. Турецького, що при реалізації цих обставин завдається шкода охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам. І далі – діяння, вчинене в межах будь-якої з названих обставин, зберігає характеристику суспільно небезпечного. Вчений вважає, що суспільно небезпечне діяння може бути правомірним [25, с. 18-19]. В. І Ткаченко обстоював, що заподіяння фізичної шкоди третім особам у разі крайньої необхідності навряд чи може вважатися суспільно корисним, оскільки дії, заборонені законом, у тому числі цивільно-правові порушення є суспільно небезпечними [24, с. 23]. Таку думку поділяють і інші вчені. Так, П. П. Андрушко вважає, що суспільну корисність діяння не можна розглядати як загальний критерій віднесення обставин до числа тих, що виключають суспільну небезпечність або протиправність діяння, оскільки іноді правомірні дії можуть мати властивості суспільної небезпечності [2, с. 10-11].

Однак постає запитання: хіба може держава надавати статус правомірної поведінці, що завдає шкоду порядку суспільних відносин? Звісно, ні. Саме здатність завдавати шкоду порядку суспільних відносин лежить в основі визнання діяння суспільно небезпечним. Вирішенням зазначеної проблеми є визнання того, що правомірна поведінка може не бути суспільно корисною, і водночас не бути суспільно небезпечною, будучи соціально прийнятною, коли суспільство розглядає її як більш-менш бажану.

Ще одна ознака, що визнається вченими, – правомірність. Саме відсутність протиправності, на думку окремих вчених, становить сутність юридичної природи обставин, що виключають злочинність діяння: «теоретичне визначення обставини, що виключає злочинність діяння, як реального та наявного зовнішнього фактора, вплив якого на особу виключає протиправність (курсив наш. – Г. А) заподіяння нею шкоди інтересам, що охороняються законом, при дотриманні критеріїв допустимості [6]. О. Ф. Істомін також підкреслює у своїх працях значущість цієї ознаки, говорячи про аналізовані обставини як про систему фактичних, юридично значущих і співвідносних з кримінальним законом ознак, що виступають підставою, яка усуває протиправність [11, с. 356]. П. П. Андрушко саме правомірність визнає тим критерієм, за яким слід відносити ті чи інші обставини до аналізованого інституту [1, с. 68-39]

Аналіз наукової думки з цієї проблематики засвідчує, що переважно правомірність розглядається як дозволеність кримінальним законом або іншим актом законодавства. Однак це не є виправданим. У контексті аналізованої ознаки всіх обставин, що виключають злочинність діяння, слід акцентувати увагу на визнанні вченими правомірності такої поведінки, що забезпечується кримінальним законом, яка не впливає прямо із інших нормативно-правових актів.

Отже, слід виходити із того, що правомірною є поведінка, яка не заборонена законом, з одного боку, а з другого – така поведінка має відповідати найвищим загальнолюдським цінностям, принципам правової держави, не порушувати права і свободи громадян. Крім того, сучасний надзвичайно стрімкий розвиток суспільних відносин, прогрес науки і техніки обумовлює появу нових видів поведінки, що зовні подібні до ознак певного злочину, але вчинені за умов, що виключають злочинність такої поведінки, однак кримінальний закон не завжди вчасно реагує на їх появу. Тому можна говорити, про нове бачення аналізованого інституту у світлі концепції соціального натуралізму (природності соціального). У законодавчому визначенні цього поняття має з'явитися така ознака як «не заборонені законодавством України».

Ще однією ознакою є виключення кримінальної відповідальності. Не можна пов'язувати поняття «виключення кримінальної відповідальності» лише з наявністю обставин, що виключають злочинність діяння. Вчені розглядали три групи обставин: ті, в яких яскраво виражені суспільна корисність і правомірність (необхідна оборона, крайня необхідність, виконання законного наказу тощо); ті, що хоча й виключають суспільну небезпеку та караність діяння, але не роблять їх у низці випадків корисними і правомірними (добровільна відмова від злочину, згода потерпілого, малозначність правопорушення, зміна закону, зміна соціально-політичної обстановки, закінчення строків давності кримінального переслідування та давності вироку); ті, які визначають примусовість

поведінки (фізичний примус, непереборна сила) [9, с. 120; 23, с. 11-13]. І хоча не можна погодитися з тим, що обставини, єдині за своєю правовою природою, виявилися розпорошеними, слід підтримати цю позицію з огляду, на різну природу всіх можливих обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

У частині першій статті 2 КК України чітко визначено підставу кримінальної відповідальності – вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбачений КК України. Оскільки попередньо ми довели, що за наявності аналізованих обставин відсутнім є саме суспільно небезпечне діяння, то очевидною є і відсутність підстав для кримінальної відповідальності, що детермінує її виключення. Натомість, при вчиненні суспільно небезпечного діяння неосудною особою чи при добровільній відмові від злочину суспільно небезпечне діяння має місце, тому виключення відповідальності має зовсім інші підстави. Вищенаведена пропозиція не є вдалою, насамперед, тому що в одній нормі поєднуються різні правові інститути.

Більш обґрунтованим ми вважаємо закріплення поняття аналізованих обставин, в якому підстава виключення кримінальної відповідальності впливатиме із чіткого викладення ознак такого діяння. Для забезпечення системності вітчизняного кримінального закону за основу конструювання відповідної норми доцільно взяти статтю 44 «Правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності» та частину другу статті 66 «Обставини, що пом'якшують покарання» КК України. Пропонуємо загальне поняття обставин, що виключають злочинність діяння, викласти у статті 36 КК України викласти таким чином: «1. Особа, яка вчинила усвідомлене вольове діяння, подібне до злочину за об'єктивними ознаками, обумовлене суспільно-позитивними (нейтральними) мотивами і цілями та не заборонене законодавством України, не підлягає кримінальній відповідальності. 2. Суд може визнати такими, що виключають злочинність діяння, й інші обставини, не зазначені у розділі VIII Загальної частини цього Кодексу». Відповідно чинна стаття 36 стане статтею 36-1 КК України». Подібне положення міститься у статті 32 Кримінального кодексу Грузії: «Не є протиправними дії особи, яка вчинила передбачене цим Кодексом діяння за наявності інших обставин, які хоча в цьому Кодексі прямо не передбачені, але цілком задовольняють умови правомірності цього діяння» [26].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, на основі проведеної характеристики ознак пропонуємо таке визначення: обставини, що виключають злочинність діяння, – це сукупність умов, за наявності яких усвідомлені вольові діяння, подібні до злочину за об'єктивними ознаками, обумовлені суспільно-позитивними (нейтральними) мотивами і цілями та не заборонені законодавством України, що виключає кримінальну відповідальність.

Виокремлення спільних ознак та загального поняття обставин, що виключають злочинність діяння, дозволить в кожному конкретному випадку визначати належність тієї чи іншої обставини до цього інституту. За наявності об'єктивних передумов, достатніх правових основ, значної поширеності певних діянь, і відповідності їх ознак тим конститутивним ознакам, які включені у загальне поняття, цей інститут може бути розширений.

Джерела та література

1. Андрушко П. П. Про поняття та види обставин, що виключають суспільну небезпеку та протиправність діяння / П. П. Андрушко // Вісник Київського університету. Юридичні науки. – 1985. – № 26. – С. 67-71.
2. Андрушко П. П. Юридическая природа и значение исполнения приказа и выполнения профессиональных функций в советском уголовном праве : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / П. П. Андрушко. – К., 1987. – 24 с.
3. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния / Баулин Ю. В. – Харьков: Основа, 1991. – 360 с.
4. Баулин Ю. В. Основания, исключающие преступность деяния / Баулин Ю. В. – К.: УМК ВО, 1989. – 48 с.
5. Благоев Е. В. Квалификация деяний, исключающих уголовную ответственность / Е. В. Благоев // Государство и право. – 1992. – № 9. – С. 78-83.
6. Блинников В. А. Система обстоятельств, исключающих преступность деяния, в уголовном праве России : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Блинников В. А. – Нижний Новгород, 2002. – 403 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/psikhicheskoe-prinuzhdenie-v-sisteme-norm-glavy-8-ugolovnogo-kodeksa-rossiiskoi-federatsii#ixzz3AemaFaw8>
7. Бондарчук В. В. Поняття обставин, що виключають злочинність діяння: аналіз наукових визначень / В. В. Бондарчук // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2013. – Вип. 2 (63). – С. 150-159.
8. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и её основания в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. –

М.: Юрид. лит, 1963. – 120 с.

9. Бурдін В.М., Сибаль О.Б. Кримінально-правова характеристика заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом. – К.: ТОВ «Центр учбової літератури», 2015. – С. 61-62.
10. Гориславський К. О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / К.О. Гориславський. – Донецьк, 2003. – 205 с.
11. Истомин А. Ф. Обстоятельства, исключающие преступность деяния: необходимая оборона / А. Ф. Истомин // «Черные дыры» в Российском Законодательстве. – 2003. – № 2. – С. 355-369.
12. Криминальная сексология: рук. / [И. А. Бабюк, С. И. Табачников, В. В. Седнев, А. А. Зайцев, Г. А. Селезнева. – К.: ПРОФИ-Донетчина; Донецк, 2004. – 221 с.
13. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / [за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського]. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.
14. Кудрявцев В. Н. Избранные труды по специальным наукам : в 3 т. / Кудрявцев В. Н. – М. :Наука, 2002.. – Т. 1: Общая теория права. Уголовное право. – 2002. – 567 с.
15. Лісова Н. В. Крайня необхідність як обставина, що виключає злочинність діяння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лісова Н. В. – К., 2006. – 198 с.
16. Мала енциклопедія кримінального права / [за заг. ред. Ю. Л. Бошицького, З. А. Тростюк]. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – 284 с.
17. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник для студ. юрид. вузів і фак.] / Матишевський П. С. – К. : А.С.К., 2001. – 352 с.
18. Назимко С. С. Значення ознак суспільно небезпечного діяння для інституту обставин, що виключають злочинність діяння // Форум права. – 2010, №1. – С. 265–269.
19. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.] – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008–2008. – Т. 2: К–П. – 2008. – 928 с.
20. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – [2-е вид., виправ.] – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2008–2008. –Т. 3: П–Я. – 2008. – 864 с.
21. Пархоменко С. В. Деяния, преступность которых исключается в силу социальной полезности и необходимости : [монография] / Пархоменко С. В. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004 – 267 с.
22. Русинов Р. К. Сознание и правомерное поведение / Р. К. Русинов // Советское государство и право. – 1983. – № 5. – С. 3-10.
23. Слуцкий И. И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность / Слуцкий И. И. – Ленинград : ЛГУ, 1956. – 118 с.
24. Ткаченко В. И. Теоретические основы необходимой обороны и квалификация преступлений, совершенных при превышении ее пределов : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Ткаченко Василий Иванович. – М.,1983. – 410 с.
25. Турецкий Н. Н. Необходимая оборона. Причинение вреда при задержании лица совершившего посягательство / Турецкий Н. Н. – Алматы : Норма-К, 2003. – 231 с.
26. Уголовный кодекс Республики Грузия / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>.
27. Широков К. Согласие на причинение вреда как обстоятельство, исключающее преступность деяния / К. Широков // Законность. – 2006. – № 9. – С. 53-55.
28. Шурдумов А. Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния : [науч.-популярное издание] / Шурдумов А. Ю. – Нальчик : Издательский центр «Эль-Фа», 2000. – 55 с.

Андрусак А. Определение понятия обстоятельств, исключающих преступность деяния, в уголовном праве Украины. В статье на основе обобщения конститутивных признаков обстоятельств, исключающих преступность деяния, это понятие определено как совокупность условий, при наличии которых осознанные волевые действия, схожие с преступлением по объективным признакам, обусловленные общественно-положительными (нейтральными) мотивами и целями и не запрещенные законодательством Украины, что исключает уголовную ответственность. Предложено соответствующую норму закрепить в статье 36 УК Украины. Обоснована целесообразность нормативного закрепления положения о том, что суд может признать, исключающими преступность деяния и другие обстоятельства, не указанные в разделе VIII Общей части Уголовного кодекса. Выделение совместных признаков и общего понятия обстоятельств, исключающих преступность деяния, позволит в каждом конкретном случае определять принадлежность того или иного обстоятельства к этому институту. При наличии объективных предпосылок, достаточных правовых оснований, значительной распространенности определенных действий, и соответствия их признаков тем конститутивным признакам, которые включены в общее понятие, этот институт может быть расширен.

Ключевые слова: общественная опасность, противоправность, условие, признак, обстоятельство, исключающее преступность деяния.

Andrusiak G. Definition of the Notion of Circumstances Excluding Criminality of an Offence in the Criminal Law of Ukraine. Circumstances excluding criminality of an offence represent one of the most sophisticated institutions of the General part of Criminal Law of Ukraine. This article summarizes the constitutive features of circumstances excluding criminality. Within these features and on the basis of the analysis of scientific approaches to the problem under discussion the following definition has been suggested: circumstances excluding criminality is a set of conditions under which the conscious volitional acts like a crime under objective evidence are caused by social-positive (neutral) motives and goals and not prohibited by the law of Ukraine, and which according to the law exclude criminal responsibility. Accordingly, the proposal on the normative statutory fixing of the concept in Article 36 of the Criminal Code Ukraine was substantiated as follows: «A person who commits a deliberate willful act like the crime under objective evidence, caused by social-positive (neutral) motives and goals and not prohibited by the legislation of Ukraine is not a subject to criminal liability. The court may recognize as such that exclude criminality of an act and other circumstances, which are not specified in section VIII of the General Part of this Code». Singling out the common characteristics and the concept of circumstances excluding criminality of an act in general, will allow to determine in any particular case the correspondence of this or that circumstance to this institution in every particular case.

Key words: social danger, illegality, condition, characteristics, circumstances excluding criminality of an act.

УДК 343.24: 343.268

Н. Карпінська, Т. Осадовський

Медичні (психіатричні) аспекти виправлення неповнолітніх осіб, засуджених до покарання у виді позбавлення волі

У статті здійснено аналіз національного законодавства та міжнародних стандартів у сфері медичного забезпечення в установах виконання покарань, результатів судово-психіатричних експертиз неповнолітніх. Автор обґрунтував необхідність функціонування спеціальних установ виконання покарань для осіб із психічними аномаліями, що буде важливим стимулом для проведення комплексного дослідження зв'язків, що обумовлюють злочинну поведінку таких осіб, їх мотиваційної сфери. Головна мета діяльності такого роду спеціальних установ з виконання покарання має полягати, в першу чергу, в наданні необхідної психіатричної допомоги та застосуванні диференційованих медичних та виправних заходів. Потребує вирішення проблема запровадження на державному рівні статистичної звітності стану, структури та динаміки злочинності осіб із психічними аномаліями, в тому числі неповнолітніх.

Ключові слова: психічні аномалії, судово-психіатрична експертиза, неповнолітні особи, установи виконання покарань, примусові заходи медичного характеру.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні умови життєдіяльності українського суспільства обумовлюють збільшення кількості стресових факторів, які, в свою чергу, породжують емоційне напруження людей, а також сприяють виникненню психічних розладів. На психіку людини справляють негативний вплив погіршення екологічної ситуації, а також зростання кількості і розширення масштабів техногенних аварій та природних катастроф, які мають серйозні віддалені медико-соціальні наслідки [1, с. 3].

За даними Всесвітньої організація охорони здоров'я 1,2 мільйона українців страждають на психічні захворювання. За кількістю психічних розладів громадян Україна вже котрий рік поспіль посідає перше місце в Європі [2].

Незаперечним є той факт, що забезпечення гармонійного розвитку дітей, забезпечення охорони здоров'я підростаючого покоління є запорукою здорової нації. Водночас, в Україні спостерігається така негативна тенденція, як зростання кількості неповнолітніх осіб з психічними аномаліями та психічно хворих. Стає очевидним, що злиття вище наведених явищ зумовило